

16. Юридична енциклопедія / [від. ред. Ю. С. Шемшученко] : В 6 т. — Т. 2. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1999.— 744 с.
17. Parsons T. Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives / T. Parsons. — N.-Y. : Prestige-Hall, 1966. — 129 p.

УДК 32.019.5

М. Ю. Куц

ІНФОРМАЦІЙНІ ТА МЕРЕЖНІ ВІЙНИ: БАЗОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Інформаційні війни притаманні для суспільств постіндустріального типу. Об'єктом впливу стає розум супротивника, а не просто тіло, як це було у попередніх типах війн. Аргументовано, що інформація для такої війни може бути як метою, так і зброєю.

Мережні війни є специфічним видом інформаційних війн, вони поступово витісняють традиційні війни. Розвиток комунікаційних технологій сприяє переходу від затратної та чисельної за жертвами війни до мережної війни, яка є набагато вигіднішою та легшою.

Ключові слова: інформаційна війна, мережна війна, постіндустріальне суспільство, Інтернет, глобалізація.

Информационные войны характерны для обществ постиндустриального типа. Объектом влияния становится разум противника, а не просто тело, как это было в предыдущих типах войн. Аргументировано, что информация для такой войны может быть как целью, так и оружием.

Сетевые войны являются специфическим видом информационных войн, они постепенно вытесняют традиционные войны. Развитие коммуникационных технологий способствует переходу от затратных и численных за жертвами войн к сетевой войне, которая является более выгодной и легкой.

Ключевые слова: информационная война, сетевая война, постиндустриальное общество, Интернет, глобализация.

Information wars are characteristic for societies of postindustrial type. The reason of the opponent becomes object of influence, instead of the body as it was in the previous types of wars is simple. It is given reason that the information for such war can be both the purpose, and the weapon.

Network wars are a specific kind of information wars, they gradually force out traditional wars. Development of communication technologies promotes transition from cost and numerical wars for victims to network war which is more favourable and easy.

Key words: information war, network war, a post-industrial society, the Internet, globalization.

Постановка проблеми. Погляди на війну протягом історії суттєво відрізнялися між собою. Так, Геракліт, Платон та Арістотель трактували війну як цілком нормальне і природне явище. Августин Блаженний та Фома Аквінський обґрунтовували концепцію «священної» війни католицизму, а Г. Гегель розглядав її як цілющу силу в житті народів. На противагу означеним теоретикам, гуманісти М. Монтень, Т. Мор, Ф. Рабле, Е. Роттердамський різко засуджували війну та прославляли мир. І. Кант, підтримуючи ідею французького мислителя Шарля Сен-П'єра, стверджував необхідність укладення державами договору про вічний мир, оскільки війни загрожують знищити всю людську цивілізацію. Згідно з марксизмом війна має історичний характер, причиною якої є приватна власність.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасному суспільно-політичному дискурсі існують різноманітні концепції війни. Основна увага сучасних теоретиків сфокусована на проблематиці інформаційних та мережних війн, їхній специфіці, ключових ознаках, причинах виникнення тощо (Дж. Арквілл, А. Боброва, О. Вусатюк, І. Денисенко, А. Манойло, І. Парфенюк, Г. Почепцов, Д. Ронфельдт та ін.).

Мета статті полягає у виявленні базових ознак інформаційних та мережних війн у сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. З давніх-давен у суспільствах існують війни, які можна розуміти як організовану збройну боротьбу між державами чи групами держав, націями чи класами тощо. Зупинимось на розгляді феномену війни крізь призму концепцій постіндустріального суспільства Д. Белла та Е. Тоффлера. Слід зазначити, що поняття «постіндустріальне суспільство» часто використовують як синонімічне для поняття «інформаційне суспільство».

Д. Белл виділяв три етапи суспільної еволюції [1, с. 157]: доіндустріальне суспільство – індустріальне суспільство – постіндустріальне суспільство. Подібна періодизація цікава не лише типом організації суспільств, а ще й тим, що при переході від одного типу до іншого, всі

ознаки попередніх суспільств не відкидаються (тобто, вважається, що вони не зникають), а органічно вписуються в нову модель, збільшуючи розмаїття її форм. Запропоновані типи суспільств відрізняються багатьма рисами. Так, основні критерії відмінностей розвинуті в наступних напрямках (див. табл. 1): 1) за основним виробничим ресурсом; 2) за характером виробничої діяльності; 3) за технологією.

Звідси витікає специфічна організація кожного з трьох суспільств, відмінність між якою полягає в типі *взаємодії*: в доіндустріальному суспільстві *людина* взаємодіє з *природою*, в індустріальному – із *природою, перетвореною людиною*, у постіндустріальному – *людина* взаємодіє з *людиною*.

Таблиця 1.

Основні відмінності між доіндустріальним, індустріальним та постіндустріальним суспільствами у контексті теорії Д. Белла

№ п/п	Основні критерії відмінностей	Доіндустріальне суспільство	Індустріальне суспільство	Постіндустріальне суспільство
1.	Виробничий ресурс	Сировина	Енергія	Інформація
2.	Характер виробничої діяльності	Видобуток	Виготовлення	Обробка (даних, інформації)
3.	Технологія	Трудомістка	Капіталомістка	Наукомістка
4.	Тип взаємодії	Людина – Природа	Людина – Природа, що перетворена Людиною	Людина – Людина

Е. Тоффлер виділив «три хвилі» розвитку суспільства: перша хвиля – аграрне суспільство, друга – індустріальне суспільство, третя – постіндустріальне суспільство [12]. Він стверджував, що перша хвиля характеризується поняттям «сила», друга – поняттям «багатство», а третя – поняттям «знання». В аграрному суспільстві владу отримували той, хто мав більшу силу, в індустріальному суспільстві вигравали гроші та майно, в постіндустріальному – розум, знання та інформація. Проте, автор зазначає, що усі ці три елементи можуть бути конвертовані в інші. Наприклад, за

допомогою сили можна добути гроші та інформацію, за гроші можна купити зброю та знання, знанням можна добути гроші та збільшити свою армію.

Таким чином, виходячи з означених концепцій, можна стверджувати, що війни в аграрному суспільстві були обумовлені своєрідністю аграрної економіки. Система організації такої війни ґрунтувалась лише на специфічному функціонуванні аграрного сектору, що виражалось в явній сезонності бойових дій, нестандартизованості індивідуального озброєння, нерегулярній та натуральній оплаті найманих воїнів, примітивних засобах зв'язку та домінуванні усних наказів. Також був характерним високий рівень індивідуального та колективного насилля. Основними ж суб'єктами зіткнень виступали найчастіше окремі особи з певним соціальним статусом у структурі аграрного суспільства [5, с. 214].

З приходом індустріального суспільства змінилися і стандарти воєнних дій. У період, коли масове виробництво стало характерним для тогочасної економіки, масове знищення стало характерним для війн промислової епохи. Війнам «другої хвилі» притаманні такі риси: чіткі цілі та чітка орієнтація, зміцнення влади всередині держави, розширена міжнародна економіка та політика, наявність регулярних масових армій та їхня надшвидка мобільність, зброя масового знищення. Основними суб'єктами стають держави з національними урядами [5, с. 214].

У постіндустріальному або інформаційному суспільстві війна набула зовсім іншого значення. Її базовими характеристиками стають: створення спеціалізованих мобільних підрозділів у різних видах військ, перетворення інформації на інструмент ведення війни, освоєння космічного простору, комп'ютеризація управління на всіх рівнях. При цьому суб'єктами війни стають цивілізації, чиє протистояння пов'язане з фундаментальною інфраструктурою суспільства [5, с. 214].

Зупинимось більш детально на феномені інформаційних війн, які притаманні постіндустріальним суспільствам. Термін «інформаційна війна» вперше був використаний американським експертом Томасом Рона в 1976 р.

у звіті для компанії Boeing. Т. Рона наголосив, що інформація стає все більш вразливою ціллю не лише в воєнний час, але і в мирний [11]. Визначень дефініції «інформаційна війна» безліч. Дослівний переклад терміну «information war» з англійської мови на українську, може звучати і як «інформаційне протиборство», і як «інформаційна війна».

Інформаційна війна – це активні методи трансформації інформаційного простору задля нав'язування певної моделі світу, що забезпечить в подальшому бажані типи поведінки [11]. Це всеохоплююча та цілісна стратегія, що зумовлена зростанням цінності інформації у питаннях командування, управління, політики, економіки та суспільного життя [2]. Ціль інформаційної війни постає в зміні розстановки сил та позицій у суспільстві шляхом володіння, оприлюднення та трактування певної інформації. Таким чином, інформація може бути як зброєю, так і метою інформаційної війни [8].

Інформаційні війни можуть супроводжувати воєнні дії, проте можуть і проводитися взагалі окремо. У чистому вигляді вони передбачають ведення війни без фізичної участі людини, що зводить кількість жертв до мінімуму. Також інформаційній війні притаманний дистанційний характер ведення бойових дій [6], де об'єктом впливу стає розум супротивника, а не просто тіло, як це було у попередніх типах війн. Сама ж інформаційна зброя є зброєю не смертельної дії, вона наносить поразку супротивнику без завдання матеріальних та людських втрат [2]. Метою стає ідентичність індивіда, цілеспрямована зміна її параметрів [7]. Тому інформаційна війна є більш привабливою, оскільки вона потребує набагато менших матеріальних та людських затрат при всеохоплюючому масштабі дій.

Хоча, інформаційний вплив фактично існував завжди, проте в давні часи, коли головним способом здобути перевагу було насилля, а головною воєнною здобиччю були матеріальні та територіальні блага, суть інформаційного фактору була далеко не основною. Можливість інформаційного впливу виникла з розвитком технологій та комунікацій,

появою інформаційного суспільства та розвитком глобалізаційних процесів. Глобалізація є всесвітнім за масштабом процесом, головною ознакою якого є обширність, широкомасштабність проявів. Основними наслідками цього процесу виступають розподіл праці, розвиток міждержавних комунікацій, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також наближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, якому притаманний системний характер, тобто, він охоплює всі сфери життя суспільства. Глобалізацію часом репрезентують як причинну теорію, тобто певні різновиди глобальних процесів спричиняють певні результати; іноді це ціла низка концепцій, які пояснюють як слід розуміти глобальну систему; іноді це різновид ідеології [3, с. 128].

Сьогодні найшвидшим способом передачі інформації є її передача за допомогою всесвітньої мережі Інтернет, що актуалізує проблематику мережних війн, які здійснюються у просторі Інтернету. Всесвітня мережа Інтернет успішно функціонує приблизно з 70-х років 20 сторіччя [4, с. 22–28]. Причому, з кожним роком можливості, які надає ця мережа все більше зростають. Шістдесят років тому, якщо б ми хотіли переслати 30 сторінок тексту на відстань 5 тисяч кілометрів, довелося б чекати 10 днів та витратити біля 30 доларів за послуги поштового зв'язку. П'ятнадцять років тому назад, швидше за все, ми б використали факс і витратили приблизно годину часу та біля 50 доларів. Сьогодні ж на ці операції потребується не більше 3 секунд, а вартість не перевищує 3 центів [10].

Такі разючі зміни за такий короткий час не демонстрував ще ні один засіб людської комунікації, що подарувало інформаційній війні нове та більш функціональне поле битви. Так виникли мережні війни. Мережні війни – це новий вид війни на соціальному рівні, відмінний від традиційних форм воєнних дій, у якому учасники використовують мережні форми організації, стратегії, технології, що відповідають можливостям та вимогам інформаційної епохи [9, с. 18]. Різка відмінність мережних війн від

традиційних полягає не лише в тому, що вона не уражає фізично людей, але й у тому, що головні учасники не намагаються вибудувати формальні, автономні, ієрархічні організації, а ведуть та координують свої дії у «мережні» способи, без чітко визначеного центрального керівництва. Суб'єкти мережної війни переважно недержавні та позадержавні, вони за своїми масштабами можуть бути субнаціональними і наднаціональними [9, с. 19]. Таким чином, це робить мережну війну більш привабливою та більш легкою у використанні.

Існує три широкі категорії діячів в мережній війні, кожна із яких має певні стратегії ведення війни (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Категорії діячів мережної війни та їхні стратегії ведення війни

Категорії	Стратегії
Активісти	Збір інформації
	Оприлюднення інформації
	Діалог
	Координування дій
	Лобіювання
Хактивісти	Віртуальне блокування
	Електронно-поштові «бомби»
	Злом сайтів та проникнення в комп'ютер
	Розповсюдження вірусів
Кібертерористи	Кібератака
	Кібероборона

У таблиці 2 виділено три категорії діячів мережної війни, кожній із яких притаманна та чи інша бойова стратегія. Першому типу – активізму – характерні збір інформації на певних сайтах та її оприлюднення в мережі, побудова конструктивного діалогу та обмін ідеями, координування дій та лобіювання. Даний тип використовує Інтернет для підтримки певних вимог або справи. Хактивістам властиві більш радикальні дії: віртуальне блокування сайтів та їх злом, розповсюдження електронно-поштових «бомб» та вірусів. Цей тип є певним союзом між хакерством та активізмом.

Кібертероризм має за мету стратегію кібератаки або кібероборони. Ця категорія означає вихід тероризму в кіберпростір та несе конкретні людські та матеріальні втрати. У напрямку від першої категорії до останньої шкода від їхньої діяльності зростає, проте це ще не означає їх політичної значущості та вагомості їхніх дій. Звісно, чітких рамок не існує. Та ж поштова «бомба» може розглядатися і як хактивізм, і як кібертероризм.

Важливо зазначити, що один і той же суб'єкт може займатися усіма трьома видами діяльності. Кібертерорист може збирати інформацію про певний об'єкт в Інтернеті, публікувати певні пропагандистські матеріали, координувати свої дії за допомогою електронної пошти та потім нанести кібератаку (приміром, проникнення в систему управління польотами літаків, щоб спричинити їх зіткнення) [9, с. 228–229].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Характер війни протягом історичного розвитку суспільства постійно змінювався. Інформаційна війна є війною інформаційного суспільства, вона зводить до мінімуму людські втрати. Інформаційним війнам притаманний дистанційний характер. Під час таких війн не використовується зброя масового знищення, натомість відбувається контроль потоків інформації, за допомогою яких змінюється, коректується та впроваджується та чи інша модель мислення та сприйняття у широкі маси. Слід зазначити, що інформація для такої війни може бути як метою, так і зброєю. Безумовно, виникнення такого нового типу війни пов'язаний з процесом глобалізації, який дає змогу розповсюджувати на великій швидкості та на широкі масштаби ту чи іншу інформацію.

Мережні війни є специфічним видом інформаційних війн. Використання Інтернету в інтересах війни може спричиняти як позитивні, нешкідливі наслідки (ефективні інструменти активізму), так і руйнувати та завдавати тяжких збитків комп'ютерним технологіям, системам та людям, країнам. Використання хакерських технологій та прийомів підривного характеру задля завдання тяжкої (іноді навіть матеріальної) шкоди несе той

негативний відбиток мережної війни, з яким намагається боротися кожна країна окремо та світова спільнота в цілому. Мережні війни поступово витісняють традиційні війни, адже подальший розвиток комунікаційних технологій та технічного прогресу загалом лише сприяє переходу від затратної та чисельної за жертвами війни до мережної війни, яка є набагато вигіднішою та легшою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Белл Даниел ; [пер. с англ.]. — М. : Academia, 1999. — 956 с.
2. Боброва А. Г. Основні форми сучасного політичного насилля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / А. Г. Боброва. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. — 14 с.
3. Гарел Е. Глобалізація // Короткий оксфордський політичний словник / Ендрю Гарол ; [пер. з англ. / за ред. І. Макліна, А. Макмілана]. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. — 789 с. — С. 127—130.
4. Денисенко І. Д. Соціальні мережі в контексті соціокультурного підходу: евристичний потенціал дослідження / І. Д. Денисенко // Сучасне суспільство : політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : зб. наук. праць / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. — Харків : ФОП Петров В. В., 2013. — Вип. 1 (3). — 176 с. — С. 22—28.
5. Денисенко І. Д. Сучасні війни: нові підходи та інтерпретації / І. Д. Денисенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : «Питання політології». — Харків, 2008. — № 810. — Вип. 12. — 240 с. — С. 212—218.
6. Информационные Войны [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://infwar.ru/review.php?num=7>.
7. Куц Г. М. Проблематика ідентичності в ліберальному контексті / Г. М. Куц // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : «Питання політології». — Харків, 2007. — № 785. — Вип. 10. — 196 с. — С. 79—85.
8. Манойло А. В. «Информационно-психологическая война: факторы, определяющие формат современного вооруженного конфликта» [Електронний ресурс] / А. В. Манойло. — Режим доступу : <http://psyfactor.org/lib/psywar35.htm>.
9. Мережі і мережні війни: майбутнє терору, злочинності та бойових дій / [за ред. Дж. Арквілли, Д. Ронфельдта ; пер. з англ. А. Іщенко]. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. — 350 с.
10. Панарин.com «Информационная безопасность» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.panarin.com/doc/56/>.
11. Персональний сайт журналіста Таис Гусельниковой [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.tais-orld.com/articles/information-war/chapter1.htm>.
12. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / Елвін Тоффлер ; [пер. з англ. ; під ред. Н. В. Бордукової, І. З. Цехмістро]. — Харків : Акта, 2003. — 685 с.